

Ба Шӯрои диссертатсионии 6D. КОА – 018
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Қурбонализода Нурулло Шамсулло дар мавзӯи «Масъалаҳои субъекти ҳуқуқи маданӣ будани шахсони воқеӣ: ҷиҳатҳои назариявӣ ва амалӣ дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)

Ба давлати транзитӣ табдил додани Тоҷикистон, баромадан ба бандарҳои обӣ, рушди саноат, таъмини амнияти озуқаворӣ ва энергетикӣ заруратро ба ҳуқуқи маданӣ ба вуҷуд меорад. Дар шароити Тоҷикистони шӯравӣ нақши ҳуқуқи маданӣ назаррас набуд. Шартномаҳои ҳуқуқи маданӣ тобеи нақшаҳои истеҳсоли тухм, мевагӣ, воситаҳои нақлиёт ва дигар объектҳо буданд. Дахлнопазирии манзили истиқоматӣ, гуфтугӯи телефонӣ ва дахлнопазирии маънавӣ аз қувваи пешбарандаи сиёсии ҷомеа ва давлат – ҳизби коммунистӣ вобаста буд. Муносибат то ба дараҷае фанатикӣ буд, ки ҳатто номи фарзандонро дар шакли кутохшуда (аббреватура) ба ҳарфҳои аввали номи ин ё он ходими ҳизбӣ ё нақшаҳои сиёсӣ мегузоштанд (Мэлс, Ринат ва ғайра.).

Баъди қабули Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КМ ҶТ) аз 24 – уми декабри соли 2022, № 1918 вазъият тағйир ёфт. Кодекси мазкур соҳиби номи аслии худ гардид ва дар ин кор нақши Эмомалӣ Раҳмон – Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим мебошад. Маҳс бо ташаббуси қонунгузорию ӯ ин кодекс қабул гардид, ки дар назди ҷомеаи

сивилистони ватанӣ вазифаҳои нав гузошт. Яке аз чунин вазифаҳо таҳқиқи масъалаҳои субъекти ҳуқуқи маданӣ будани шахсони воқеӣ мебошад. Бинобар ин интихоби ин мавзӯ тасодуфӣ нест.

Объекти таҳқиқоти диссертатсионӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ба субъекти ҳуқуқи маданӣ будани шахсони воқеӣ иртибот доранд ва амалигардонии қобилияти ҳуқуқдории субъективии мадания чунин шахсон мебошанд.

Мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ андешаҳои илмӣ оид ба масъалаҳои вазъи ҳуқуқи мадания шахсони воқеӣ ва меъёрҳои ҳуқуқӣ, мафҳум, мазмун ва мутаносибии унсурҳои қобилияти ҳуқуқдории субъективӣ, асосҳо ва шаклҳои тағйирдиҳии он мебошад, ҳамзамон, хусусиятҳои амалигардонии қобилияти шахсони алоҳидаи воқеиро муайян месозад.

Интихоби мавзӯ, мундариҷаи диссертатсия, объект ва мавзӯи таҳқиқоти мазкур характери нақшавӣ, мақсаднок ва навгонӣ доранд.

Яке аз нишонаҳои асоснокии гуфтаҳои боло сохтори диссертатсия мебошад. Диссертатсия аз номгӯйи ихтисорот ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, 4 боб, 11 зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиётҳои истифодашуда ва интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия иборат аст.

Дар муқаддима мубрамии мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ, робитаи кор бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, мавзӯи таҳқиқот, марҳила, макон ва давраи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ, методологӣ, заминаҳои эмпирикӣ, навгонии илмии он, нуқтаҳои илмию амалии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои он ва дигар масъалаҳои асосӣ пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия таҳлили «Моҳияти қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии субъективии мадания шахсони воқеӣ»-ро дар бар гирифта, аз ду зербоб иборат мебошад. Дар зербоби якум - «Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии субъективии мадания шахсони воқеӣ» унвонҷуӣ андешаҳои

худро оид ба қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии субъективии маданияи шахсони воқеӣ муфассал баён намудааст. Таърихи ҷаҳонии ташаккул ва рушди назарияи қобилияти ҳуқуқдорӣ маданияи шахсони воқеӣ аз меъёрҳо оид ба мавқеи шахс дар ҳуқуқи хусусии римӣ сарчашма мегирад. Тақомули оӣ, дақиқӣ ва умқи ин муқаррарот мазмуни онҳоро дар тамаддуни ҷаҳонӣ муайян намуданд ва бо гузашти солҳои зиёд, масъалаҳои вобаста ба қобилияти ҳуқуқдорӣ шахсони воқеӣ, дар низомҳои гуногуни ҳуқуқӣ амалан дар ҳамон шакле, ки аз ҷониби ҳуқуқшиносони римӣ тасвир шуда буданд, танзим мегарданд.

Дар зербоби дуюм масъалаҳои «Муқаррароти асосӣ оид ба қобилияти амалкунии маданияи шахсони воқеӣ» таҳлил шудааст. Мафҳуми қобилияти амалкунӣ, ки дар қ. 1 м. 22 КМ ҚТ оварда шудааст ва он ҳамчун қобилияти шахс ҷиҳати бо ҳаракатҳои худ ба даст овардан ва амалӣ намудани ҳуқуқҳои маданӣ ва барои худ ба вуҷуд овардани уҳдадорӣҳои маданӣ ва иҷрои онҳоро муқаррар кардааст, қомилан рост меояд. Қобилияти амалкунӣ аз унсурҳои зерин иборат мебошад: қобилияти бастанӣ аҳд – қобилияти ихтиёронӣ бастанӣ аҳд аз ҷониби шахс, тавассути он (бастанӣ аҳд) ҳуқуқи уҳдадорӣҳои нав пайдо кардан; қобилияти деликтӣ – қобилияти шахс барои зарари расонидааш бо ҳаракатҳои зиддиҳуқуқӣ ҷавобгар будан.

Дар КМ ҚТ имконияти маҳдуд сохтани қобилияти амалкунии ноқобилгон низ пешбинӣ шудааст. Тибқи қ. 4 м. 31 КМ ҚТ шарт ва тартиби қисман маҳдуд сохтани қобилияти амали ноқобилгон, ба истиснои онҳое, ки тибқи асосҳои муқаррарнамудаи қонун қобилияти амалро дар ҳаҷми пурра ба даст овардаанд, муқаррар гардидааст.

Шартҳои маҳдуд сохтани қобилияти амали ноқобилгон аз мавҷуд будани асосҳои қобилгон иборат мебошад. Ба чунин асосҳо қиморбозӣ, майзадагӣ, истифодаи воситаҳои нашъадор, масрафи ғайриқонуни, бидуни дарназардошти эҳтиёт ба ғизо, сару либос дохил мешаванд.

Қарор дар хусуси маҳдуд сохтани қобилияти амалро суд тибқи дархости падару модар, фарзандхондагон ё парасторон қабул мекунад.

Дар қарори суд дар хусуси маҳдуд сохтан ё маҳрум сохтани ҳуқуқи ноболиғ чихати мустақилона ихтиёрдорӣ намудани даромади худ, зикр мегардад.

Чи тавре, ки маълум аст, қонунгузори амалкунанда ба сифати ин асосҳо танҳо қиморбозӣ, суистифода аз нӯшокиҳои спиртӣ ва маводи муҳадирро муқаррар кардааст, ки чунин суистифода ҳолати ҳуди шахс ва ё аъзои оилаи ӯро ба ҳолати вазнини молиявӣ оварда мерасонад.

Боби дуоми диссертатсия - «Масъалаҳои қобилияти ҳуқуқдории шахсони воқеӣ дар ҳуқуқи маданӣ» номидашуда, аз чор зербоб иборат аст.

Дар зербоби якуми он - «Мазмуни қобилияти ҳуқуқдории субъективи маданӣ дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайянсозии лаҳзаи нахустини қобилияти ҳуқуқдории маданӣ дар қонунгузори амалкунанда, ба андешаи унвонҷӯй, мавриди тағйиротҳои ҷиддӣ қарор нагирифт. Дар қ. 2 м. 18 КМ ҚТ муқаррар гардидааст, ки: «Қобилияти ҳуқуқдории шахсони воқеӣ аз лаҳзаи таваллуд ба вучуд омада бо марғ қатъ мегардад». Таҳлили қонунгузори амалкунанда оид ба ғайрмақсаднок будани ворид намудани тағйирот оид ба муайянкунии он, ки қобилияти ҳуқуқдории шахси воқеӣ аз лаҳзаи бавучудоии ҷанин пайдо мешавад, шаҳодат медиҳад.

Ба андозаи муайян, нуқтаи назари дар адабиёт муҳокимашаванда оид ба эътирофи қобилияти ҳуқуқдории шахсони ғавтида ҳамчунин ғайрмақсаднок ва бе асос ҳисоб карда мешавад. Қабули ин пешниҳод ҳеҷ гуна проблемаи амалиро ҳал намекунад, баръакс, комилан расмиёти даъвати меросгиронро ба мерос тибқи қонун ва васиятнома мураккаб мекунад ва ҷараёни аз ҷониби онҳо амалисозии ҳуқуқҳои меросиро мушкил мегардонад. Он наметавонад ба ҳифзи ҳуқуқҳои шахрвандони ғавтида мусоидат кунад, чунки шахси ғавтида, яъне субъекти мавҷуднабуда ҳеҷ гуна ҳуқуқ, зиёда аз ин, қобилияти ҳуқуқдорӣ дошта наметавонад.

Қарори суд оид ба ғавтида эълон намудани шахси воқеӣ ё оид ба муқарраркунии воқеияти ғавти шахс дар макони муайян ва аз ҳолати муайяни

мусибат, инчунин оид ба муқаррарсозии далели бақайдгирии марг ба қобилияти ҳуқуқдории ӯ таъсир намерасонад, ки ё дар лаҳзаи марги ӯ қатъ гардидааст, ё дар ҳаҷми пурра нигоҳ дошта шудааст, агар шахрванд зинда бошад. Ин маънои онро дорад, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ ҳамчун қоидаи ҳуқуқӣ, аз ҳаёт ҷудопазир аст, ки қоидаи биологӣ мебошад ва ба он монанд, ӯ як маротиба дар лаҳзаи таваллуди шахрванд ба вучуд меояд ва як бор дар лаҳзаи марги ӯ қатъ мегардад.

Вобаста ба манфиати устуворсозӣ ва пойдории муомилоти маданӣ, таъмин ва ҳифзи ҳуқуқҳои субъективӣ ва манфиатҳои қонунии иштирокчиёни он лозим аст, муҳлате, ки барои ғавтида эълон намудани шахс зарур аст (аз рӯйи қоидаи умумӣ), қ. 1 м.46 КМ ҚТ бетағйирот нигоҳ дошта шавад, чунки бо имкониятҳои муосири иртиботӣ муҳлати се сола кофӣ аст, ки шахрванд аъзои оилаи худ ва дигар шахсонро оид ба ҷойи буду боши худ огоҳ намояд.

Танзими меъёри муносибатҳои ҳуқуқии маданӣ бо тавсифоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии ҷомеаи ҷаҳонӣ дар давраи муосири инкишофи таърихӣ ҳамчун низоми томи органикӣ, ки бағоят аз ҷамъияти шӯравӣ фарқ мекунад, робитаи ногузастанӣ дорад. Ин тафовут дар танзими ҳуқуқии маданияи вазъи шахси воқеӣ равшантар зоҳир мегардад, ки мавриди тағйироти муҳим қарор гирифтааст.

Дар зербоби дуюми он - «Масъалаҳои мубрами ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ ва дигар неъматҳои ғайримоддӣ дар таркиби қобилияти ҳуқуқдории маданияи шахсони воқеӣ», ақидаҳои муаллиф оид ба ҳуқуқ ба ҳаёт ва саломатӣ баёнгардида, ба ҳуқуқ ба дахлнопазирии шахсӣ алоқаи ногузастанӣ дорад, ки норавоии ҳама гуна дахлатро аз берун ба соҳаи ғавтияти ҳаётии фардии субъект тақозо мекунад ва дахлнопазирии ҷисмонӣ ва рӯҳии шахсро дар бар мегирад. Дар ҷумлаи “неъматҳои ғайримоддии шахс,” дар м. 166 КМ ҚТ шаъну шарафи шахрванд номида шудааст, ки аз шараф ва номи нақӯ ҷудонопазир аст ва он дар сивилистикаи тоинқилобӣ зери номи умумии шарафи шахрвандӣ

баррасӣ мегардиданд, ки он маънои нисбат ба шахс эътироф намудани шаъну шарафи доғдорнашудаи ҳам инсон ва ҳам шаҳрванд ва муносибат бо онҳо тибқи шаъну шарафи онҳоро дар назар дошт. Воқеияте, ки дар қонунгузори амалкунандаи кишвар ҳуқуқ ба шаъну шараф, эътибор, номи нақӯ ва обрӯи корӣ ба баландии бемисл бароварда шудааст, чораҳои ба ҳифз ва ҳимояи онҳо равонагардида бошад, ҷанбаи муассир ба бор овардаанд, яке аз тағйироти муҳим ва мутараққии қонунгузори маданӣ ҳисоб мешавад.

Боз як проблемаи дигар, ки ҳалли худро талаб мекунад бо чунин ҳуқуқи субъективии муҳим, чун ҳуқуқ ба дахлнопазирии тасвири шаҳрванд алоқаманд аст. Тавзеҳ дар мавриди набудани муқаррароти зарурӣ дар м. 166 ҚМ ҚТ, душвор аст, ҳарчанд, ки зарурати ҳимояи ҳамаҷаҳаи ҳуқуқ ба дахлнопазирии тасвири шаҳрванд ба паҳнгардии васеъ ва дастрасии воситаҳои гуногуне, ки имкони суратгирӣ бе донишҷӯи шахси тасвиршавандаро дорад, тавсиф карда шудааст, бебаҳс мебошад. Албатта, бештар чунин намуди амал нисбат ба шахсоне содир карда мешаванд, ки дар ин ё он соҳа маъруфанд - шоу-бизнес, варзиш, санъат ва ғайра, зимнан, суратгирӣ ва сабти видеои беиҷозат, чун қоида, дар намуди дахлати дағалона ба ҳаёти шахсии онҳо сурат мегирад, ки ҳуқуқ ба дахлнопазирии онро поймол мекунад.

Дар зербоби сеюми он - «Маъсалаҳои ҳуқуқҳои молумулкии шахсони воқеӣ» таҳлил шудааст. Чуноне ки доғталаб қайд мекунад, дар қонунгузори амалкунанда доираи ҳуқуқҳои молумулкии ба шахсони воқеӣ тааллуқдошта бағоят васеъ карда шуд, ки ҳар кадоми он на танҳо барои амалисозии пурраи захираи билқувваи шахсӣ дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсонӣ, балки барои инкишофи ояндаи иқтисодиёти ватанӣ воқеан зарур мебошад. Соҳаи молумулкии муомилоти маданӣ бо иштироки шаҳрвандон куллан тағйир ёфт, пеш аз ҳама, ба тӯфайли дар қонун мустаҳкам намудани ҳуқуқи шаҳрвандон барои иштирок дар хусусигардони молумулки давлатӣ имкониятҳои зарурӣ барои татбиқи фаъолияти соҳибкорӣ дар ҳамаи намуд ва шаклҳои он фароҳам гардонид. Фаъолият оид ба инкишоф ва такмили

конунгузории маданӣ, ки ин намуди муҳими муносибатҳои ҷамъиятиро танзим мекунад, боз ҳам ғаёлонок мегардад, ки як қатор қонунҳои соҳаҳои охир қабулгардида аз он шаҳодат медиҳанд, ки ба таъмини амалисозӣ ва ҳимояи намудҳои гуногуни ҳуқуқҳои молумулкии шахсони воқеӣ-молумулкӣ, уҳдадорӣ, истисноӣ ва корпоративӣ рағбона гардидаанд – ҳуқуқҳои, ки аз иштироки шахсони ҳуқуқӣ вобастаанд.

Зербоби ҷорум ба «Масъалаҳои асосии ҳуқуқҳои истисноӣ ба натиҷаҳои ғаёлобияти зеҳнӣ» бахшида шудааст. Дар байни ҳуқуқҳои маданӣ, қайд мекунад муаллиф, ки муҳтавои қобилияти ҳуқуқдорӣ шахсони воқеиро ташкил медиҳанд, ҳуқуқ ба натиҷаҳои ғаёлобияти зеҳнӣ ҷойи махсусро ишғол менамояд, ки бо махсусияти табиати ҳуқуқии онҳо, инчунин вижагии механизми амалишавии онҳо, ҳимояи онҳо вобастагӣ дорад.

Вақтҳои охир таваҷҷуҳ ба ҳуқуқ ба моликияти зеҳнӣ, бинобар васеъшавии бемисли соҳаи амали онҳо қомилан ғаёло гардида истодааст. Нақши боризро дар ин масъала рағандҳои ғаёлонона инкишофёбандаи ҳамгирӣ иқтисодӣ байналмилалӣ, ки дар он ҳуқуқ ба натиҷаи ғаёлобияти зеҳнӣ бағоят аҳамияти муҳим дорад. Дар баробари ин, асосҳои эътиборноқе мавҷуданд, ки хусусияти мустакилонаи боз як ҳуқуқ – ҳуқуқ ба воситаҳои фардиқунонии иштирокчиёни муомилоти маданӣ, молҳо, қорҳо ва хизматрасонҳо, инчунин ҳуқуқ ба ҷунин объектҳои ғайрианъанавӣ, аз қабилӣ дастовардҳои селекционӣ, микросхемаҳои интегралӣ, пешниҳодҳои рағсионализаторӣ, сирри тиҷоратиро бояд эътироф намоем.

Муҳимтарин ҷойро дар низомии ин ҳуқуқҳои махсусгардонидашуда ҳуқуқи муаллифӣ ишғол мекунад, ки аз рӯйи ҳайати худ як қатор вақолатҳоро дар бар мегирад. Вай аз рӯйи муҳтаво ва механизми амалисозии онҳо дар бисёр ҳолат аз вижагии ин ё он объектҳои моликияти зеҳнӣ қомилан мураккаб аст, инчунин ба доираи субъектоне, ки ба онҳо тааллуқ доранд, вобаста мебошад. Бахшо оид ба қонунӣ будани тақсими ҳуқуқҳои муаллифӣ ба амволӣ ва шахсии ғайриамволӣ, ки муддати тулонӣ дар сивилистика давом дорад, бояд мавзӯи таҳлили

мустакил бошад, дар зербоби мазкур бошад, лозим аст проблемаҳои асосӣ ошкор ва кушода шавад, ки дар сурати амалисозӣ, ҳимоя ва ҳифзи он ба вучуд меоянд.

Боби сеюми диссертатсияи мазкур ба омӯзиши илмию амалии қобилияти ҳуқуқи мадания ноболиғон бахшида шудааст, ки аз ду зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби якуми он, ки «Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии мадания ноболиғон» номида шудааст, ба ақидаи муаллиф қ. 2 м. 29 КМ ҚТ дар худ як навъ ихтилофе дорад: аз як тараф, ба хурдсолон ҳуқуқи бастанӣ аҳдҳои хурди маишӣ, аз тарафи дигар бошад – аҳдҳои вобаста ба ихтиёрдории воситаҳои барои мақсадҳои муайян ё барои ихтиёрдории озод пешбинигардида дода шудааст. Агар бо ақидае розӣ шавем, ки воситаҳои пулии аз ҷониби падару модар ё шахсони сеюм пешниҳод гардида ро ихтиёрдорӣ карда, хурдсол ҳуқуқ дорад, танҳо муомилотҳои хурди маишӣ бандад, тафрикаи қонунии намудҳои номбаргардидаи аҳдҳо ҳама гуна мазмуни худро гум мекунад, бинобар ин ба аҳдҳо оид аз ҷониби хурдсолон ихтиёрдорӣ намудани воситаҳои пулӣ бояд ҳар гуна аҳдҳои ҳуқуқии маданӣ дохил карда шаванд, ба ғайр аз онҳое, ки ба тасдиқи нотариалӣ ё бақайдгирии давлатӣ ниёз доранд, дар ҳоле ки ҳамаи ҷавобгариҳои ҳуқуқии маданӣ аз рӯйи чунин аҳдҳо ба зиммаи намоёндагонӣ қонунии кӯдакон гузошта мешавад.

Ба ғайр аз амалҳои, ки ҳуқуқ ба содири мустакилонаи онҳо дар м. 29 КМ ҚТ мустаҳкам шудааст, ба амалҳои мазмуни ҳуқуқидоштаи шахсони хурдсол ҳамчунин бояд имконияти амалисозии ҳуқуқ ба ном, ки дар м. 20 КМ ҚТ мустаҳкам шудааст, дода шавад. Кӯдакони ба синни 10-солагӣ расида, дар ин соҳа дорои вақолатҳои муайян мебошанд, чунки тағйири ном ва (ё) насаби кӯдаки ба ин синну сол расида, мумкин аст танҳо бо розигии ӯ амалӣ карда шавад. Муқаррароти дар қ.4 м. 67 Қонуни ҚТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии ҳолати шахрвандӣ» пешбинигардида, ба меъёри овардашуда муҳолифат мекунад ва ҳуқуқи шахсони хурдсолро вайрон мекунад, ки тибқи он ҳангоми тағйири насаб аз ҷониби падару модар ё номи падар ҳамзамон

насаб ва номи падари кӯдаке, ки ба синни 16- солагӣ нарасидааст, тағйир меёбад. Мутобиқи қ. 4 м. 67 ҳамин қонун ҳангоми тағйири насаб аз ҷониби яке аз волидон, насаби кӯдаки ба синни 16 нарасида, мумкин аст бо розигии падару модар, дар сурати мавҷуд набудани ҷунин созиш бошад – тибқи дастури мақоми васоят ё парасторӣ иваз карда шавад.

Дар амалия манфиатҳои кӯдак баъзан на танҳо аз ҷониби волидон, балки дигар намояндагони қонунӣ низ вайрон карда мешаванд, аммо бештар ташвишовар он аст, ки аз ҷониби мақомоти судӣ низ ин ҳолат мушоҳида мегардад, дар навбати аввал – ҳангоми баррасии парвандаҳо оид ба муқарраркунии фарзандхонӣ (духтархонӣ), ки шакли сохтори афзалияти ҳуқуқидоштаро барои кӯдакони дар оила аз парастории волидон маҳрумгардида дар бар мегирад, дар раванди он ки байни фарзандхондагон ва кӯдак муносибатҳои ҳуқуқӣ байни падару модар ва кӯдак ба вучуд меояд.

Агар хурдсол зарарро ҳангоме расонида бошад, ки ӯ таҳти назорати шахси амалисозандаи ҳамин назорат дар асоси шартнома қарор дошт, ин шахс ҳамчунин барои зарари аз ҷониби кӯдак расонидашуда ҷавобгар аст, агар исбот накунад, ки зарар бе гуноҳи ӯ содир шудааст. Дар меъёри мазкур ҷалби фаъолони шахсони пешниҳодкунандаи хизматрасониҳои мутобиқ ба ҷараёни тарбиявӣ ва таълимӣ ифодаи ҳудро ёфтааст. Дар баробари ин ҷавобгарии субъектони номбаргардида барои зарари аз ҷониби парасторони хурдсоли онҳо расонидашуда, ҳангоме, ки онҳо дар зери назорати онҳо қарор доштанд, бояд новобаста аз он ки муносибати онҳо бо волидони кӯдак бо шартномаи меҳнатӣ ё шартномаи ҳуқуқӣ оид ба расонидани хизматрасонии муздноки тарбиявӣ ё таълимӣ ба расмият дароварда шудааст, бояд ба вучуд ояд.

Ҳамин тариқ, волидон, фарзандхондагон, парасторон ва шахсони амалисозандаи назорат аз болои хурдсолон қобилияти деликтии дар ӯ мавҷуд набударо «пурра» намекунанд, чунки масъала оид ба ҷавобгарии деликтии онҳо танҳо барои он ба вучуд меояд, ки алоқаи сабабӣ-оқибатии байни

назорати номувофиқ аз болои шахсони номбаргардида ва зарари аз ҷониби онҳо расонидашуда, муқаррар карда мешавад.

Дар зербоби дуюми ҳамин боб - «Қобилияти ҳуқуқдории субъективии ноболигон дар муносибатҳои иттилоотӣ» таҳлил гардида, муаллиф ақидаҳои худро баён кардааст. Ба ақидаи унвончӯй меъёрҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ ҳангоми танзими муносибатҳо дар соҳаи ҳифзи неъматҳои ғайримоддӣ, ҳуқуқҳои молумулкӣ, ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ дар соҳаи иттилоотӣ татбиқ мегарданд. Ин ҳуқуқ ба шаъну шарафи шахсият, ҳуқуқ ба ҳифзи обрӯ ва эътибор, обрӯи корӣ, дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ, сирри шахсӣ ва оилавӣ, ҳуқуқ ба ном, ҳуқуқи муаллифӣ, дигар ҳуқуқҳои шахсии ғайриамволӣ ва дигар неъматҳои ғайримоддӣ, ки бо истехсолот, коркард ва истифодаи иттилоот алоқаманд мебошанд. Меъёрҳои диспозитивии иттилоотӣ-ҳуқуқӣ хусусияти худро доранд, ки бо вижагиҳо ва хислати иттилоот ва объектҳои иттилоотӣ муайян карда мешаванд ва онҳо аз дигар меъёрҳои хусусияти диспозитивидошта фарқ мекунанд.

Боби чоруми диссертатсия - «Қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ» номида шуда, аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби якуми он - «Маҳдуд кардани қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ ва қатъ гардидани он» ҳолатҳои маҳдуд ва қатъ гардидани қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ таҳлил шудааст. Дар низоми омилҳои таъсиррасонанда ба ҳуқуқдории субъективии шахсони воқеӣ, вазъи саломатии психологӣи шахсони воқеӣ аҳамияти асосӣ дорад, инчунин аз ҷониби ӯ машғулшудан ба қиморбозӣ, суистифода гардидани нӯшокиҳои спиртдор ё маводи нашъадор, чунки маҳз бо ин ҳолатҳо чун анъана эътирофи ғайриқобилиамал ва қобилияти амалкунии маҳдуди шахси воқеӣ вобаста аст. Дар баробари ин, новобаста аз он ки дар қонунгузориҳои амалкунанда мукаллаф будани шахс вобаста ба синну сол, хурдсолон, ба синни шашсолагӣ нарасида қайд нагардидааст, онҳо ғайриқобилиамал ҳисобида мешаванд, чунки ҳамаи аҳдҳоро аз номи онҳо метавонанд танҳо

падару модари онҳо, фарзандхондагон ё парасторони онҳо банданд. Сохтори мазкури қонунгузорӣ баъзе муаммоҳоро ба вуҷуд меоварад: агар ба муқаррароте истинод намоем, ки хурдсолони то синни шашсола наметавонанд ҳатто аҳдҳои хурди маишӣ банданд, чунин аҳдҳо бояд безътибор ҳисоб кард, ҳарчанд дар амалия ноқилгон метавонанд ин амалро содир кунанд ва дар ҳақиқат хариду фурӯши чаканаро бо рухсат ва супориши падару модар ё намояндагони дигари қонунӣ метавонанд содир намоянд. Барои ҳалли коллизияи мазкур мумкин аст ё меъёр оид ба эътирофи далели аз ҷониби хурдсолони то шашсола содир гардидани аҳдҳои хурди маиширо қонунан мустаҳкам кард, ё ин қӯдакнро тобеи иродаи намояндагони қонунашон ҳисоб кард. Аз нуқтаи назари механизми изҳори ирода ҳолати охири қобили дастгирӣ ҳисоб карда мешавад, чунки маҳз намояндагони қонунӣ намуд ва ҳислатҳои асосии аҳдҳои аз ҷониби хурдсолон содиршавандаро муайян мекунанд.

«Нақши васӣ ва парасторӣ дар татбиқи қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ» - дар зербоби дуюм қушода шудааст. Масъалаи қаблан баррасигардидаи вижагиҳои ҳуқуқдории субъективии ноқилгон, шахсони ғайриқобилиамал ва дорои муқаллафии маҳдудгардида, ки нисбат ба онҳо маҳдудият ва мамнунъиятҳои сершумори қонунӣ муқаррар карда шудаанд, боиси зарурати мантиқии таҳлили ниҳодҳои васоят ва парасторӣ бо мақсади муайянсозии нақши онҳо дар механизми амалисозии қобилияти амалкунии доираи номбаршудаи шахсони воқеӣ мегардад. Лозим ба ёдоварист, ки зарурати мусоидат дар амалисозӣ ва ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандоне, ки қобилияти пурраи амал надоранд, муддатҳои қабл дарк гардида буданд. Ҳамин тавр, сарчашмаҳои зиёд оид ба танзими дақиқи муносибатҳои мазкур дар ҳуқуқи хусусии римӣ шаҳодат медиҳанд (Дигести Юстиниан). Ба ин проблема ҳам қонунгузориҳои миллӣ ва ҳам хориҷии давраҳои гузашта тавачҷуҳ кардаанд, зимнан дар ҳамаи давраҳои инқишофи ниҳодҳои мазкур ба мафҳуми он, яқум, асосҳои муқарраркунӣ ва қатъкунӣ васоят ва парасторӣ ва дуюм, ҳаҷми ҳуқуқҳои ба васиён (парасторон)

таалукдошта ва худуди амалисозии онҳо аҳамияти асосӣ дода мешуд. Дар баробари ин, нуқтаи назари муҳаққикон оид ба мақсади таъйини васоят (парасторӣ) ҳеҷ гоҳ бо яғонагии худ фарқ намекард.

«Аҳамияти патронаж дар татбиқи қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ» - дар зербоби сеюм мавриди таҳлили объективона гардидааст.

Яке аз масъалаи муҳим, ин табиати ҳукукии сарпарастӣ (патронаж) мебошад, ки дар м. 42 КМ ҚТ мустақкам гардидааст. Дар баробари он, ки аз нуқтаи назари лингвистикӣ дар КМ ҚТ истифода шудани истилоҳи мазкур ба назар намерасад, дар луғатҳо он ҳамчун расонидани ёрии доимии табобатӣ-профилактикӣ ба кӯдакони навзод ва баъзе истилоҳҳои дигари беморон таъриф карда мешавад. Патронаж аз калимаи латинӣ (patronus – ҳимоячӣ, ҳомӣ) гирифта шуда, ҳифзи манфиатро мефаҳмонад.

Хусусияти ин шакли парасторӣ дар он ифода меёбад, ки патронаж нисбати шахрванди болиғи қобили амал ба ҳисоб меравад, ки вобаста ба вазъи саломатӣ наметавонад мустақилона ҳукуқҳои худро амалӣ ва ҳифз намояд, ухдадорихои худро иҷро кунад. Вазъи саломатӣ вобаста ба беморӣ, ноқисҳои ҷисмонӣ, беқувватӣ вобаста ба пиронсолӣ алоқаманд аст.

Аз мазмуни м. 42 КМ ҚТ бармеояд, ки бо хоҳиши шахси воқеии болиғи қобили амале, ки бо сабаби вазъи саломатиаш ҳукуқи худро мустақилона татбиқу ҳимоя ва вазифаҳояшро иҷро карда наметавонад, мумкин аст барои ӯ парасторӣ дар шакли ҳомӣ (патронаж) муқаррар карда шавад. Муқаррар намудани ҳомӣ (патронаж) боиси маҳдудшавии ҳукуқи шахси таҳти парасторӣ намегардад.

Парастори (ёвари) шахрванди болиғи қобили амалро мақоми васояту парасторӣ танҳо бо ризоияти чунин шахрванд таъин карда мешавад.

Парастор (ёвар) молу мулки шахси болиғи қобили амали таҳти парасториаш қарордоштаро дар асоси шартномаи супориш ё идораи ваколатӣ, ки бо шахси таҳти парасторӣ баста шудааст, ихтиёрдорӣ мекунад. Аҳдҳои маишӣ ва аҳдҳои дигареро, ки ба таъмин ва қонеъ гардонидани талаботи шахси таҳти парасторӣ равона гардидаанд, парастор (ёвари)-и ӯ бо ризоияти шахси таҳти парасторӣ анҷом медиҳад.

Проблемаҳои истилоҳӣ ва муаммоҳои бо онҳо алоқаманди илмӣ ва амалӣ пас аз мустаҳкам намудани патронаж дар КМ ҚТ ҳамчун шакли парастории шахсони ноболиғи мукаллаф, ки бинобар вазъи саломатӣ наметавонанд мустақилона ҳуқуқҳои худро амалӣ созанд ва ҳифз кунанд ва ухдадорихои худро иҷро кунанд. Печидагии муайянро дар танзими мафҳумҳои баррасишаванда қонунгузори инкишофёбанда ворид намуд, гоյи тарбияи патронатии кухнаро зинда карда, вале равиши ягонаро ба муайянсозии мазмуни он таъмин накардааст. Дар санадҳои гуногуни қонунгузорӣ патронат ҳамчун шакли махсуси ҷойгирсозии кӯдакон-ятимон фаҳмида мешавад, ки метавонад ҳамчунин дар доираи хонаи кӯдакон амалӣ карда шавад ва дар асоси шартнома бо шахси мушаххас, ки нисбат ба ӯ ҳуқуқ ба подоши дахлдор эътироф карда мешавад.

Дар хулоса таҳқиқоти гузаронидашуда бо пешниҳодҳои асоснок ва тавсияҳои амалӣ ҷамъбаст шудааст, ки асоси эътимодноки илмӣ доранд.

Ҳамзамон дар диссертатсия ақидаҳои ҷой доранд, ки онҳо шарҳу асоснокунии махсусро тақозо доранд. Ба андешаи муаллиф қарори суд оид ба ғавтида эълон намудани шаҳрванд ё оид ба муқарраркунии воқеияти ғавти шахс дар макони муайян ва аз ҳолати муайяни мусибат, инчунин оид ба муқаррарсозии далели бақайдгирии марғ ба қобилияти ҳуқуқдории ӯ таъсир намерасонад, ки ё дар лаҳзаи марғи ӯ қатъ гардидааст, ё дар ҳаҷми пурра нигоҳ дошта шудааст, агар шаҳрванд зинда бошад. Ин маънои онро дорад, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ ҳамчун қоидаи ҳуқуқӣ, аз ҳаёт ҷудонопазир аст, ки қоидаи биологӣ мебошад ва ба он монанд, ӯ як маротиба дар лаҳзаи таваллуди шаҳрванд ба вуҷуд меояд ва як бор дар лаҳзаи марғи ӯ қатъ мегардад (сах. 151 дис.). Чунин андеша муҳолифат дорад, зеро қобилияти ҳуқуқдории шахси воқеӣ ба инсонии зинда хос аст. Мурдаи инсонро қасе надидааст, суд вайро ғавтида эълон мекунад. Магар чунин қарор фиксияи ҳуқуқӣ нест?

Унвонҷуй пешниҳод дорад, ки қ. 1 м. 166 КМ ҚТ дар шакли зерин бояд коркард шавад: «Агар ба шаҳрванд бо амалҳои ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ зарари маънавӣ (азоби қисмонӣ ё маънавӣ) расонида шавад ё

ба дигар неъматҳои ғайримоддии шахрванд, инчунин дар ҳолатҳои вайронкунии ҳуқуқҳои молумулкии ӯ, суд метавонад ба ҳуқуқвайронкунанда уҳдадории ҷуброни пулии зарари мазкурро воғузур намояд» (сах. 188 дис.). Ин пешниҳод асоснокии иловагиро металабад, чунки барои як ҳуқуқвайронкунӣ як муҷозоти маҳкумкунанда раво аст, на ду ва ё зиёда аз он.

Муаллиф баён мекунад, ки айнаи замон ҳамаи асосҳо барои қайд кардан, оид ба он ки ниҳоди эмансипатсияро бояд пешрафта эътироф кард, на танҳо ба талаботи муомилоти мадании муосир ва иқтисоди бозаргонӣ, балки ба пештара, назар ба замони ҳозираи инкишофи фаъолнокии мадании бисёр шахсони ноболиғ мавҷуданд. Эмансипатсия дар дараҷаи баробар ба манфиати ноболиғони пеш аз муҳлат бадастоварандаи мустақилияти молумулкӣ аст ва волидони ӯ ҷавобгӯ ҳастанд, ки аз уҳдадории ҷавобгарӣ барои зарари аз ҷониби фарзанди онҳо расонидашуда озод мегарданд (сах. 225 дис.). Ба назари мо эмансипатсия ҷиҳатҳои манфии бештар дорад. Чунин ақидаи унвонҷӯй баҳснок мебошад.

Ҳамин тавр, матни диссертатсия ва автореферати он мутобиқат доранд. Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, пешниҳодҳо ва нуқтаҳои илмӣ ба ҳимоя гузошташуда навгонӣ доранд, дар шароити Тоҷикистон татбиқшаванда мебошанд. Номи диссертатсия ва мазмуни он ба шиносномаи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) мутобиқ мебошад. Дар он талаботҳои одоби илмӣ ва иқтибос риоя карда шудаанд.

Дар асоси гуфтаҳои болозикр хулоса намудан мумкин аст, ки диссертатсияи Қурбонализода Нурулло Шамсулло дар мавзӯи «Масъалаҳои субъекти ҳуқуқи маданӣ будани шахсони воқеӣ: ҷиҳатҳои назариявӣ ва амалӣ дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) ба талаботҳои бандҳои 31,

33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 – юми июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мутобиқат дорад, инчунин муаллифи диссертатсия арзандаи дараҷаи илмии дарёфтшаванда мебошад.

Муқарризи расмӣ доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи
гражданин факултети ҳуқуқшиносии Муассисаи
давлатии таҳсилоти олии касбии «Донишгоҳи
славянии Россия -Тоҷикистон»

 Носиров Х. Т.

«Имзои Носиров Х. Т.- ро тасдиқ мекунам»

Сардори раёсати кадрҳо, коргузори ва қарорҳои махсуси
Муассисаи давлатии таҳсилоти олии касбии «Донишгоҳи
славянии Россия -Тоҷикистон»

Раҳимов А.А.

Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Донишгоҳи славянии Россия –
Тоҷикистон, 734000, ш. Душанбе, куч. М. Турсунзода, 30.

Телефон: +992 (37) 221-35-50.

Email: p.rektora@mail.ru; <https://www.rtsu.tj/ru/>.

17.05.2023 сен